

Nostalgi og mytologi i Den Gamle By

Mads Daughbjerg

Den Gamle By er et levende billede af livet, som det var i de gamle danske byer. (...) Mød fortidens mennesker, se deres stuer og køkkener, nyd duften i deres haver. Prøv de gammeldags lege og gå på opdagelse i museets store udstillinger. Klap hestene og kig til hønsene. Drik en fadøl i kælderen og smag Traktørstedets kaffe og kringle. Smag, lugt og prøv historien. (velkomst på www.dengamleby.dk)

Nostalgi er utvivlsomt et nøgleord, når man skal forklare de kvaliteter, som trækker 350.000 gæster om året til Den Gamle By, Danmarks købstadsmuseum. I velkomsten på det århusianske frilandsmuseums hjemmeside, citeret ovenfor, osrer atmosfæren ud mellem linjerne. Og i den række publikumsinterviews, jeg foretog på stedet henover sommeren 2002, går ord som 'hygge', 'atmosfære' og 'stemning' igen og igen i gæsternes beskrivelser af stedets kvaliteter. Blandt turismeforskere er det da også en gængs forklaringsmodel, at turister benytter historiske attraktioner til nostalgisk refleksion. Den engelske antropolog Tom Selwyn skriver for eksempel:

It seems clear (...) that one of the motives of tourists is, so to speak, to find a 'culture' in which nostalgically to become immersed in order to fill an emotional and intellectual void left by the glacial processes of modernity. (Selwyn 1996a: 248)

Men er de gamle dage, i gæsternes øjne, virkelig *kun* gode? Og kan man ikke komme en forståelse af museumsgæsternes motiver og refleksioner nærmere end blot at påklistre deres praksis mærkaten 'nostalgi'? I denne artikel argumenterer jeg for, at det ikke er tilstrækkeligt at anskue turisternes overvejelser alene som rosenrøde erindringer og mere eller mindre forvrængede forestillinger om 'gode gamle dage'. Og jeg foreslår, at inspiration fra strukturalistisk antropologi kan åbne døren til en dybere analyse af disse forestillinger eller 'myter', der tager dem alvorligt som betydningsfulde refleksioner til støtte for gæsternes selvforståelse. At de gamle dage i Den Gamle By kort sagt kan anskues som en mytologisk ramme, som det moderne livs eksistentielle spændinger kan spejles i.

Tøndebånd og tærskemaskiner: forestillinger om en svunden tid

Mit indsamlede interviewmateriale¹ rummer talrige eksempler på refleksioner, der helt åbenlyst emmer af nostalgiske under- og overtoner. Mere præcist kan man sige, at mange –

især midaldrende og ældre – gæster benytter Den Gamle By til en nostalgisk motiveret kritik af nutiden. Et ældre ægtepar forklarede mig for eksempel om forholdet mellem før og nu:

Hun: Man tænker [når man går rundt i Den Gamle By]: hvor er det dog blevet moderniseret siden da. Mange ting i dag er jo gode, men mange ting vil jeg da gerne tilbage til, i barndommen, som vi havde, ikke?

Han: det var hyggeligere dengang, men jeg tror, det er nemmere nu.

Hun: det er nemmere, men det er ikke hyggeligere. Jeg synes, vi havde det meget hyggeligere, end vores børnebørn har. Jeg synes, det er én stor stressen foran en computer. (...) Og fjernsynet har jeg nogle gange lyst til at smide ned i baggården.

Han: Vi andre rendte jo 10-15 stykker rundt i gården med sådan et tøndebånd, du ved nok, og spillede yo-yo, ikke? Det gør de slet ikke; nu går de i børnehaven, ikke?

Hun: Og vi badede i Sønderåen, og... nu skal de helst helt ud til stranden.

Han: Nej, nu skal de i swimmingpoolen.

Hun: jeg synes, der var tid til hinanden dengang; det er der ikke i dag.

I denne slagudveksling af erindring er der åbenlyst ikke tale om konkrete kulturhistoriske informationer, som parret har samlet op under deres besøg i Den Gamle By. Snarere udgør museet en historisk ramme, som inviterer publikum til fordybelse og eftertanke. Og de 'svundne tider', gæsterne længes tilbage mod, har ofte ingen direkte forbindelse til de perioder og epoker, som Den Gamle By sigter på at formidle. Snarere er det – som i tilfældet ovenfor – egne barndoms minder, der tændes. De svundne tider er *personlige* svundne tider. Den toneangivende britiske sociolog John Urry, som flere steder har beskæftiget sig med den stigende interesse for kulturarv og historisk turisme, hævder, at folk benytter turismens historiske iscenesættelser som en slags 'springbræt' for egne minder:

As the point of departure for their own memories of a way of life in which economic hardship and exploited labour were offset by a sense of community, neighbourliness and mutuality (Mellor, citeret i Urry 1996: 54)

Disse forestillede 'gammeldags' kvaliteter – fællesskabet, naboskabet, gensidigheden – kommer direkte til udtryk hos en anden gæst, jeg interviewede i Den Gamle By, en kvinde i 50'erne, som mindes sin opvækst:

Jeg er vokset op på landet, og der var fire gårde ved siden af hinanden, og der var for eksempel jo ingen mejetærsker, men en tærskemaskine. Og den gik om vinteren fra gård til gård, og så hjalp man hinanden, og i vinterhalvåret spillede de kort en gang hver fjortende dag. Og altså, der var mere sammenhold. Man hjalp mere hinanden. Nu til dags suser de rundt, hver gård har sin store mejetærsker. Og det er jo ikke kun på gårdene, det er jo generelt sådan. Nu bor jeg ude på landet, men ellers tror jeg ikke, folk kender deres naboer. Vi gør, der hvor jeg bor, men ellers tror jeg ikke, der er så meget naboskab.

Man bemærker, hvordan gæsten fritager sit eget lokalområde fra den generelle dårlighed: *hun* kender ganske vist sine naboer, men vurderer, at det er undtagelsen fra det generelle billede. Også her fungerer Den Gamle By som et 'springbræt' for egne erindringer.

Springbrætstesen er på linje med Selwyn, som jeg citerede indledningsvist, og hans teori om, at megen turisme kan forstås som en søgen efter 'tabte' og 'autentiske' helheder og sammenhænge, i en moderne tidsalder hvor sådanne sammenhænge af mange opleves som fraværende. I Selwyns optik – som han langt hen ad vejen har arvet fra turismeforskningspioneren Dean MacCannell – består mange turistdestinationers primære kvalitet i, at de kan

provide near-mythical settings in which senses of the authentically social may be recovered. Such tourist landscapes have the capacity to provide tourists with views of imagined communities of people with especially appealing, and in some cases almost heroic, characteristics. (Selwyn 1996a: 247)

Den Gamle Bys iscenesatte byliv, med udklædt, gæstfrit personale, der tager hatten af for kunderne, inviterer dem i luftgyngerne og byder på hjemmebagte smagsprøver, udgør for mange gæster en sådan ramme. Som opfattes som gennemsyret af om ikke ligefrem 'heroiske', så i hvert fald efterstræbelsesværdige, sociale omgangsformer og for længst tabte fællesskaber. 'Gamle dage' er i dette udbredte publikumsperspektiv befolket af gode mennesker. Et sidste uddrag fra endnu en af museets ældre gæster eksemplificerer denne opfattelse:

Jeg tror, at samtidig med, at der har været trange kår, så har der været et godt sammenhold og tryghed alligevel i tilværelsen. Når man går rundt her, kan man ligesom fornemme, at der har været flere om tin-

gene, og der har været lidt mere sammenhold i tingene, tror jeg. Der har ikke været sådan et jag over tingene, som der er i dag.

De her gengivne uddrag fra mine interviews indikerer altså, at nostalgi – forstået som tendensen til at tegne et skønmaleri af fortiden, som man ønsker at huske den – er en uomtvistelig faktor i forståelsen af museumsgæsters forbrug af fortiden. De gamle dage er langt hen ad vejen 'gode' i publikums øjne. Frem for at vrænge på næsen af sådanne refleksioner og kritisere dem som værende fejlagtige og ukorrekte – ud fra et gængs historisk-akademisk perspektiv – har jeg valgt at tage dem alvorligt og forfølge spørgsmålet: hvorfor og ikke mindst *hvordan* giver sådanne refleksioner mening for folk?

Turismens myter: mod en nuancering

Selwyn, som jeg har fremført de nostalgiske teser med, trækker i sin (redigerede) antologi *The Tourist Image* (1996b) på en arv fra den strukturalistiske antropologi. Mere præcist er det hans blik på turismens 'myter', som henter inspiration fra strukturalismens faderskikkelse, Claude Lévi-Strauss og dennes myteanalyser. Selwyn anfører:

The main sense [of the term myth] employed here derives from a Levi-Straussian tradition within which myths are treated as stories which may serve the intellectual and emotional function of taking up the personal and social conundra of living in such a way that these appear 'resolved' at an intellectual and emotional level. (ibid.: 3)

De 'myter', som Selwyn og bogens øvrige bidragydere beskæftiger sig med – fx turismens iscenesættelser af det landlige England (Fees 1996) eller turistbrochurers fremstilling af familie og kønsroller (Dann 1996) – analyseres ikke som 'usande', og forfatterne hensigter er ikke at 'afsløre' dem som sådan. Det er derimod at undersøge, hvordan de bliver til og hvordan de *virker* – dvs. giver mening for folk. Den egenskab, som konstituerer en myte i dette strukturalistisk inspireret perspektiv, er altså ikke (sådan som en dagligdags brug af termen ofte implicerer) dens usande indhold, men derimod dens intellektuelle kraft; dens evne til at virke som tankemæssigt, klassifikatorisk redskab. Et sådant grundsyn gjorde Lévi-Strauss i stand til at analysere tilsyneladende absurde indianermyter som meningsfulde kulturelle refleksioner. På samme måde tillader det Selwyn m.fl. at analysere vestlige turisternes behov og motiver via de billeder og fortællinger, de dyrker og forbruger. I arbejdet

med mine interviews fra Den Gamle By er pointen derfor, at det i denne sammenhæng er underordnet, hvorvidt gæsternes overvejelser er 'historisk korrekte'. Det, som for mig er interessant, er, hvad disse refleksioner fortæller om gæsterne selv.²

Lévi-Strauss og den strukturalistiske myteanalyse

Den myte, jeg vil forfølge nedenfor i mit forsøg på at nuancere de nostalgiske teser, er myten om 'de gamle dage', sådan som denne grundfortælling kan analyseres frem fra mit interviewmateriale. Men først er det nødvendigt at hæfte et par nødtørftige ord på den strukturalistiske myteanalyse, som Claude Lévi-Strauss har stået fadder til og utrætteligt praktiseret siden midten af 1900tallet. Med inspiration især fra den strukturelle lingvistik³ slog Lévi-Strauss til lyd for et nyt antropologisk fokus på indianermyternes underliggende *struktur* frem for deres umiddelbart absurde handling. I stedet for at søge mening i fortællingernes fremadskridende handlingsforløb insisterer Lévi-Strauss på at snitte dem op i 'betydningsbundter', som hver for sig og på tværs af myterne deler ét centralt strukturelt træk.

I Ødipusmyten, som Lévi-Strauss benytter til demonstration af principperne i sin programatiske artikel *The Structural Study of Myth* (1963a), definerer han for eksempel ti nøglesekvenser af typen 'Cadmos dræber dragen', 'Spartanerne dræber hinanden', eller 'Ødipus gifter sig med sin mor' (ibid.: 214). Disse sekvenser bundter han nu i fire kolonner, som hver især – ifølge Lévi-Strauss – har sit eget strukturelle særtræk: mens sekvenserne samlet i den ene kolonne ifølge Lévi-Strauss kan siges at referere til 'overdrivelse af blodrelationer', er sekvenserne i en anden karakteriseret ved en 'underdrivelse af blodrelationer' (ibid.: 215). Disse to kolonner, som står i strukturel opposition til hinanden, suppleres af yderligere to kolonner, som også – hævdes det – er indbyrdes oppositionelle. Næste skridt i den strukturalistiske vridemaskine består nu for Lévi-Strauss i at argumentere for, at *relationen mellem* de første to kolonner (om blodrelationer) svarer til *relationen mellem* de øvrige to kolonner (som omhandler menneskets autoktone herkomst – spørgsmålet om, hvorvidt mennesket er 'født' af jorden). Med Lévi-Strauss' ord er de to oppositionssæt 'identical inasmuch as they are both self-contradictory in a similar way' (ibid.: 216). Man kunne også sige, at det er *ligheden mellem forskellene*, der er afgørende. Ødipusmytens struktur optegnes nu, i kondenseret form, af Lévi-Strauss:

Autochthonous origin of humanity : non-autochthonous origin of humanity ::
 overrating of blood relations : underrating of blood relations (ibid.: 216)

Men hvad skal vi med denne symmetriske opposition – hvad er meningen med galskaben? Lévi-Strauss hævder, at Ødipusmyten, ligesom andre myter, kan analyseres som et kollektivt forsøg på at 'løse' virkelige kulturelle paradokser – som imidlertid uvægerligt viser sig at være uløselige. I Ødipusmyten er det modsætningen mellem de gamle grækernes tro på autokton herkomst og deres viden om, at menneskeliv rent faktisk skabes af foreningen mellem mand og kvinde, som myten ifølge Lévi-Strauss tematiserer (Tilley 1990: 14-15).

Men de kulturelle paradokser – der altså er paradokser i den virkelige verden, som de opleves af mytens 'forbrugere' – som myterne tackler, er netop i sidste instans uløselige. I stedet for 'løsninger' tilbyder myten derfor ifølge Lévi-Strauss *mediering*, dvs. opblødning af modsætningsforholdene, gennem gradvise forskydninger og reduktioner af oppositionerne, så de fremstår mere begribelige og tilforladelige. I en anden myteanalyse (Lévi-Strauss 1977) opblødes eller 'transformeres' de uoverstigelige, indledende oppositionssæt *himmelsk/jordisk* og *høj/lav* således gennem myten til mindre radikale modsætningsforhold som *land/vand* og *bjerg/dal*.⁴ Myten 'løser' ikke modsætningsforholdene, men den tillader tilhørerne at bearbejde dem metaforisk og kollektivt ved at diskutere en række reducerede, afledte spændinger.

Et sted citerer Lévi-Strauss (1983: 5) sin landsmand og intellektuelle forgænger Émile Durkheim for, at myter 'explain nothing and merely shift the difficulty elsewhere'. Det er netop denne mytens symbolske flytten rundt på vanskelighederne, som er medieringens – og dermed mytens – kerne. I min analyse af interviewmaterialet fra Den Gamle By nedenfor vil jeg netop argumentere for, at gæsterne flytter deres nutidige 'vanskeligheder' *elsewhere* – nemlig ind i myten om 'de gamle dage'.⁵

Nostalgi – nu med mening

Hvad har den strukturalistiske myteanalyse at tilbyde tæserne om, at kulturarvsturisme primært handler om nostalgisk fordybelse? Som mine interviewuddrag har demonstreret, hersker der en udbredt nostalgisk længsel efter 'gamle dage', forstået som en forestilling (eller myte) om en tid og et samfund karakteriseret af ro, naboskab og fællesskab. Men går man gæsterne på klingen, hidkalder de sig også en lang række negative faktorer, som kendetegnede livet i 'gamle dage' i deres optik. Man kan sige, at deres besøg i Den Gamle By og

deres samtaler med mig for dem bliver anledningen til at reflektere over nutidens paradokser i lyset af fortidens ditto.

Der lader så at sige til at finde en tankemæssig 'forhandling' mellem gamle dages og vore dages paradokser sted hos gæsterne, uden at de i øvrigt nødvendigvis alle 'tager parti' for den ene eller den anden epoke. Nedenstående skema er mit forsøg på at illustrere disse relationer strukturelt – idet det hele tiden erindres, at det her er *gæsternes* udlægninger af livet 'dengang', det handler om, frem for historievidenskabens udlægninger:

Strukturelt skema: relationer mellem 'dengang' og i dag

livet 'dengang'

hårdt, primitivt, elendigt (-)

men også

roligt, nært, overskueligt (+)

hierarkisk, bundet, uretfærdigt (-)

men også

*konkret, præget af fællesskab,
struktur og balance (+)*

livet i dag

nemt, bekvemt, luksuøst (+)

men også

fortravlet, kaotisk, uoverskueligt (-)

egalitært, frit, retfærdigt (+)

men også

*abstrakt, individualiseret, fragmenteret,
ukontrollabelt (-)*

(vs.)

(vs.)

De i parentes anførte positive og negative 'ladninger' beskriver, om de nævnte træk opfattes som positive eller negative karakteristika ved 'dengang' og i dag. Ladningerne viser også, at begge kolonner – mytens 'dengang' og hverdagens 'i dag' – er struktureret i interne sæt af binære oppositioner mellem den enkelte kolonnes plusser og minusser.

Det er nu min pointe, at 'medieringen' i Den Gamle By må forstås som en tankemæssig bearbejdning og afvejning hos gæsterne af de skematiserede positive og negative træk. Mens de gamle dage i manges øjne var 'gode', opblødes eller *medieres* denne 'godhed' af den tids formodede hårde, primitive eller uretfærdige kår. De 'gamle dage' i gæsternes optik er karakteriseret ved sammenhæng, orden, og faste rammer. Og billedet af denne tid – som stimuleres i Den Gamle By – fremkalder primært positive, men også negative konnotationer. I gamle dage var *tingene* (kønsrollerne, hierarkiet, omgangstonen, osv.) på deres plads, og folk var i pagt med deres skæbne. Denne fortidens fatalistiske accept af kos-

mos, med al dets indbyggede ulighed, dannede i 'gamle dage' – stadig i museumsgæster-nes udlægning – grundlag for individuel trykthed, overskud og mental frihed, for fattig såvel som for rig. I dag, hvor ingen af gæsterne – det skal understreges – for alvor ønsker sig tilbage til 'dengang', har personlig frihed, komfort, lighedsideal og mudrede grænser og relationer (mellem mennesker, samfund, grupper), også en bagside: verden er, i manges øjne, af lave.

Man kan med henvisning til skemaet ovenfor postulere den overordnede, strukturelle pointe, at man ikke kan have 'plusser' på alle sine konti: livet er en balancegang, en afvejning, en *mediation*, mellem modsatrettede hensyn. Vi vil have fællesskab, men også grænseløshed; lighed, men også struktur; komfort, men også tid, osv. Myten – og her, i min analyse, Den Gamle By – kan i en sådan læsning anskues som et middel til at illustrere, kommunikere og bearbejde disse nutidige, eksistentielle paradokser og deres logiske uløselighed, i en kollektiv sammenhæng, gennem et museumsbesøg med familie eller venner.

Selwyn har derfor ganske vist en stærk pointe i, at 'de gamle dage' i den historiske turisme ofte er 'gode' og opleves i et nostalgisk, rosenrødt skær. Mit interviewmateriale indikerer, at der hersker en udbredt sådan 'længsel' efter et idealiseret, mytisk land: for publikum er de gamle dage overvejende gode. Men min strukturalistiske analyse ovenfor peger samtidig på, at Selwyns og andres blik på turisternes symbolske brug af kulturarv og historie måske er for simpelt, og at det giver mening at betragte deres praksis ikke udelukkende som en fejring af de gamle værdier. Men at den derimod kan anskues som strukturelle eksperimenter, som tager eksistentielle spørgsmål om tilværelsens uomgængelige paradokser og valg op til mental bearbejdelse og refleksion.

Mads Daugbjerg er ph.d.-stipendiat ved Afd. for Antropologi og Etnografi, Aarhus Universitet, med forskningsprojektet *Kampen om Dybbøl – kulturarv, turisme og identitet på et omstridt sted*. Han er mag.art. i antropologi og etnografi med speciale i turisme og kulturarv og har undervist på Århus Universitet og Syd-dansk Universitet.

Litteratur

Bourdieu. P. (1977)
Outline of a Theory of Practice. Cambridge: Cambridge University Press.

- Cole, T. (1999)
Selling the Holocaust. From Auschwitz to Schindler. New York: Routledge.
- Dann, G. (1996)
'The People of Tourist Brochures', pp. 61-81, i: Selwyn, T. (ed.) *The Tourist Image: myths and myth making in tourism*. London: John Wiley & Sons.
- Den Gamle Bys hjemmeside: www.dengambleby.dk
- Fees, C. (1996)
'Tourism and the Politics of Authenticity in a North Cotswold Town', pp. 121-146, i: Selwyn, T. (ed.) *The Tourist Image: myths and myth making in tourism*. London: John Wiley & Sons.
- Johnson, C. (2003)
Claude Lévi-Strauss. The Formative Years. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leach, E. (1970)
Claude Lévi-Strauss. Chicago: University of Chicago Press.
- Lévi-Strauss, C. (1963a)
'The Structural Study of Myth', pp. 206-231, i: *Structural Anthropology*. New York: Basic Books.
- Lévi-Strauss, C. (1963b)
'Structural Analysis in Linguistics and in Anthropology', pp. 31-54, i: *Structural Anthropology*. New York: Basic Books.
- Lévi-Strauss, C. (1977)
'The Story of Asdiwal', pp. 146-197, i: *Structural Anthropology, vol. II*. London: Penguin Books.
- Lévi-Strauss, C. (1983) [1969]
The Raw and the Cooked. Introduction to a Science of Mythology, vol. I. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Lévi-Strauss, C. (1994) [1962]
Den vilde tanke. København: Nordisk Forlag.
- MacCannell, D. (1999)[1976]
The Tourist. A new theory of the leisure class. Berkeley, Los Angeles & London: University of California Press.
- Saussure, F. d. (1991)
'Forelæsninger om almen lingvistik', pp. 405-443, i: Schmidt, L.-H. (red.) *Det videnskabelige perspektiv*. Holme Olstrup: Akademisk Forlag.
- Selwyn, T. (1996a)
'Postlude', pp. 247-254, i: Boissevain, J. (ed.) *Coping with Tourists. European Reactions to Mass Tourism*. Oxford: Berghahn Books.
- Selwyn, T. (ed.)(1996b)
The Tourist Image: myths and myth making in tourism. London: John Wiley and Sons.
- Tilley, C. (1990)
'Claude Lévi-Strauss: Structuralism and Beyond', pp. 3-81, i: Tilley, C. (ed.) *Reading Material Culture. Structuralism, Hermeneutics and Post-Structuralism*. Oxford: Basil Blackwell.
- Urry, J. (1996)
'How societies remember the past', pp. 45-65, i: Fyfe, G. & S. MacDonald (eds) *Theorizing Museums*.

Representing Identity in a Changing World. Oxford: Blackwell Publishers.

¹ Artiklen bygger på forfatterens antropologiske feltarbejde blandt museumsguider og -gæster i Den Gamle By, udført i 2002.

² De israelske holocaustforskere Liebman & Don-Yehia har udtrykt samme syn på mytebegrebet: 'By labeling a story a myth we do not mean that it is false'. Rather, 'a myth is a story that evokes strong sentiments, and transmits and reinforces basic societal values' (Liebman & Don-Yehia, citeret i Cole 1999: 4).

³ Især fra Saussure, den strukturelle lingvistik grundlægger. Men også fonetikerne Jakobson og Troubetzkoy har sat tydelige spor i Lévi-Strauss' strukturalisme. Se Lévi-Strauss 1963b; Saussure 1991; Leach 1970: ch. 2-3; Johnson 2003:57.

⁴ Lévi-Strauss' strukturelle manøvrer og halsbrækkende logiske transformationer og kondenseringer kan til tider være vanskelige at følge. Jeg har ikke til hensigt her at beskæftige mig med den heftige kritik, hans analyser og konklusioner også har medført (men se Leach 1970: ch. 5; Bordieu 1977: ch.1). Ovenstående rids over myteanalysens metodik har alene til formål at fungere som grundlag for min egen efterfølgende behandling af museumsgæsternes refleksioner.

⁵ Lévi-Strauss har selv (1994: kap. 8-9) antydnet, at 'historie' i den vestlige verden kan tilskrives samme status i relation til den 'virkelige' verden, som indianermyterne har (eller havde) for de indfødte amerikanere (Tilley 1990: 35-38).